DOI: https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-40-01
УДК 75.044.071.1(492):94(477:474.5)"165"](045)

Г. О. БЄЛІКОВА, старша наукова співробітниця науково-дослідного відділу стародавнього мистецтва
e-mail: galabel@ukr.net; ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5722-3130
Національний художній музей України, вулиця Михайла Грушевського, 6, м. Київ, 01001, Україна
А. Л. ЩЕРБАНЬ, докт. культурології, канд. істор. наук, проф., зав. каф. музейно-туристичної діяльності
e-mail: kozaks_1978@ukr.net; ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9530-6453
Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз 4, м. Харків, 61057, Україна

МАЛЮНОК А. ВЕСТЕРФЕЛЬДА «ЗУСТРІЧ ПОСЛІВ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО З ЯНУШЕМ РАДЗИВІЛОМ» ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Мета дослідження. Охарактеризувати всі відомі на сьогодні примірники малюнка Абрагама Вестерфельда «Зустріч послів Богдана Хмельницького з Янушем Радзивілом» й, співставивши його сюжет із описами зображуваної події в писемних джерелах, дати йому оцінку як історичному джерелу.

Методологія дослідження. Базується на принципах об'єктивності й історизму, включає методи аналізу та синтезу, компаративного та мистецтвознавчого аналізу.

Наукова новизна. Вперше детально проаналізовано оригінал малюнка А. Вестерфельда, котрий зберігається в Національному художньому музеї України (м. Київ) – техніку виконання, зображених осіб та приміщення.

Висновки. Розтиражований в копіях XVIII і XIX століть малюнок А. Вестерфельда 1653 р. «Зустріч послів Богдана Хмельницького з Янушем Радзивілом» є важливим достовірним джерелом з історії східної Європи середини XVII ст. Він відображає зустріч 14 червня 1651 р. у містечку Горваль козацьких сотників Степана Подобайла, Опанаса Предримирського і Кланьовського з керівництвом литовського війська. Маючи беззаперечне підтвердження в тогочасних писемних відомостях, малюнок візуалізує їх, дає уявлення про зовнішність та одяг представників козацької старшини Війська Запорізького, Януша Радзивіла та його найближчого оточення, очолюваного війська (зокрема, німецьких найманців) станом на червень 1651 року. Також передає деталі інтер'єру кімнати волковинського підстолія Яна Мєжинського й найдавніше зі збережених нині детальне зображення конструкції стін і стелі світлиці Наддніпрянщини. Малюнок, що зберігається в колекції Національного художнього музею України, цілком відповідає бароковій стилістиці європейського рисунка і гравюри середини – другої половини XVII століття і може бути оригіналом роботи Абрагама Вестерфельда.

Ключові слова. *Абрагам Вестерфельд, малюнок, Національний художній музей України.*

Як цитувати: Бєлікова Г. О., Щербань А. Л. Малюнок А. Вестерфельда «Зустріч послів Богдана Хмельницького з Янушем Радзивілом» як історичне джерело. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. 2025. Вип. 40.* С. 6-17. DOI: https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-40-01

©Бєлікова Г. О., Щербань А. Л., 2025
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

In cites: Belikova H. O., Shcherban A. L. (2025). A. Westerfeld's drawing "Meeting of Bohdan Khmelnytsky's Ambassadors with Janusz Radziwill" as a historical source. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin «History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences», Issue 40,* (6-17), DOI: https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-40-01. (in Ukrainian)

Малюнки Абрагама Вестерфельда, що відображають події, пов'язані з історією України, неодноразово публікувалися в наукових і науково-популярних виданнях. На одному з них зображено зустріч послів Богдана Хмельницького з Янушем Радзивілом, детально описану в писемних джерелах, які пояснюють навіть дрібні деталі зображеного. Відомо п'ять давніх примірників таких малюнків, з яких донині зберігся один (іл. 1) – в Національному художньому музеї України (м. Київ). Інші – втрачені, але репродукції двох із них опубліковано в першій половині XX ст. (іл. 2-3). Дані про ще два малюнки зафіксовані в публікаціях 1850-х рр., а їх репродукції не виявлені.

Репродуковані примірники, виконані олівцем, майже ідентичні навіть у дрібницях до вцілілого екземпляра. Відомо, що вони були копіями зі створеного на початку 1650-х рр. малюнка, який входив до серії зображень видів України і Києва, виконаних під час походу литовського війська на чолі з Янушем Радзивілом. Копіями, за свідченням сучасників, були і два нерепродуковані малюнки [12, с. 264-266], але відсутність зображень позбавляє можливості судити про їхні деталі.

Іл. 1.

Іл. 2.

Найбільш ранньою з копій, зважаючи на провенанс, є відомий за репродукцією малюнок розміром 20.8х32.5 см (іл. 2), зроблений у 1790-х рр. для польського короля Станіслава Августа Понятовського. Він був скопійований разом з іншими зображеннями, присвяченими вказаному походу, що зберігалися в несвізькій колекції Радзивілів. Разом з ними перебував у бібліотеці Варшавського університету, а від 1832 р. – в бібліотеці Імператорської академії мистецтв (Санкт-Петербург) та був проаналізований на початку XX ст. Я. Смірновим [12, с. 402, №1; 507]. У 1923 р. його повернули до бібліотеки Варшавського університету [15, s. 5], з якої він, як і інші копії малюнків Вестерфельда, зник у роки Другої світової війни.

Історія другої, створення третьої та четвертої копій пов'язані з Вільном, де 1853 р. в розпорядженні пейзажиста Вінсента Дмоховського тимчасово опинився малюнок, провенанс і подальша доля якого невідомі; невідомі також і його репродукції. Син Дмоховського згадував його як виконаний олівцем і такий, що очевидно був копією. З нього Дмоховський зняв копію для себе, яка згодом перейшла у власність вільненця Русецького, і, за його свідченням, була виконана пером та сепією. Вона також зникла незафіксованою в репродукції. Іншу копію (теж втрачену) з віленського примірника було знято олівцем для відомого польського і українського громадського діяча, письменника Йосифа Крашевського. Але її репродукцію (іл. 3) у 1932 р., коли вона в складі колекції Крашевського перебувала в галицькому маєтку

Тарновських Суха (тепер замок Суски в Сухій Бескидській Малопольського воєводства в Польщі) опублікував Зигмунт Батовський [15, tabl. XXI:2]. Саме на ній зберігся підпис *«AB v. Westervelt 1653»*, котрий дав підставу Я. Смірнову висловити і довести гіпотезу про авторство малюнків з альбому «Експедиції козацької» («Київського альбому 1651 року») Абрагама ван Вестерфельда [12, с. 264-267]. Відповідно підпис Вестерфельда мав бути на «вільненському першовзорі», з якого змалювали «копію Дмоховського» та «копію Крашевського». На варшавсько-петербурзьку «копію Понятовського» підпис автора і дату чомусь не перенесли, хоча її мали робити безпосередньо з рисунка-оригіналу Вестерфельда.

Іл. 3.

Цим рисунком-оригіналом, на нашу думку, може бути малюнок розміром 20x31.8; 25x37.2 см зі збірки Національного художнього музею України (Гр-202), придбаний 1923 р., коли музей діяв під назвою Перший Державний музей. У 1924 р., коли він вже називався Всеукраїнським історичним музеєм ім. Т. Шевченка, Данило Щербаківський вніс рисунок до інвентарної книги історичного відділу [4, с. 90, № І.9951] як виконаний тушшю. Федір Ернст, який виявив цей твір, як писав, *«випадково»*, публікуючи відомості про нього у 1926 р., визначив техніку виконання як сепію [3, с. 144]. Малюнок надійшов до музею пошкодженим *(«верхня частина малюнка зіпсута, а також в деяких частях внизу пошкоджена»)* і був відреставрований фахівцями Національного науково-дослідного реставраційного центру України 1981 р. Реставраційного паспорта, в якому належним чином мав бути викладений перебіг реставрації, в архіві ННДРЦУ не виявлено, але існує витяг з нього та акт повернення твору в музей, де техніка зображення визначена як соус. Нині музей запланував ґрунтовний аналіз малюнка сучасними методами задля визначення матеріалів і техніки та міри втручання реставраторів у авторську роботу. Що особливо важливо, зокрема, для з'ясування питання щодо авторського підпису. Від нього залишилась дата *«1653»*, в якій остання цифра розмита і не певна, а підпис, котрий мав виглядати як *«AB v. Westervelt»*, втрачений. На його місці помітні окремі дрібні риски та плями, які, можливо, є залишками літер. Порівняння малюнка з репродукціями двох описаних вище копій показує їх ідентичність, в тому числі і в розміщенні підпису, за винятком техніки виконання – лінійної графічної на копіях (олівцем) та живописної з тональними переходами текучої фарби в техніці гризайль на музейному творі, у визначенні техніки якого, очевидно, помилились і Щербаківський, і Ернст, які бачили його забрудненим, з втратами фарбового шару.

Ернст сприймав роботу за оригінал і хоча вважав, що *«існування цього малюнку, […] може пролити цілком нове світло на всю їхню історію й авторство Вестерфельда»,* згадав його лише кількома фразами в примітці до статті [3, с. 144]. У подальшому на рисунок, як

можливий оригінал вслід за Ернстом у 1932 р. вказав Зигмунт Батовський [15, s. 6], але надалі йому не було присвячено жодної розвідки, можливість належності до оригіналів творів Вестерфельда не розглядалася. Він став сприйматись як одна з копій, а зображена подія трактувалась українськими дослідниками як така, що відбувалася в Києві [1, с. 46; 2, с. 142; 7, с. 57; 14]. Така трактовка виникла внаслідок необізнаності з присвяченими київському походу Радзивіла працями, передусім Смірнова. Вона постала за аналогією з іншими малюнками Вестерфельда, виконаними в Києві, і є невірною. Єдиним дослідником, хто в наш час відзначив плутанину із місцем події, яке замість Горваля перетворилось на Київ, стала Олена Русина. Ця дослідниця привернула увагу до припущення Ернста, виклавши, як і він, зауваги в примітках [11, прим. 27, 33].

Безпідставним у малюнку є й російськомовний, частково пошкоджений напис під зображенням, нанесений, вочевидь, кимось із його домузейних власників: *«Гетманъ Хмельницкий после победъ подъ Палявцами даетъ миръ полякамъ»*. Напис цей за орфографією можна віднести до XIX ст. і вважати надуманим, не відповідним сюжету малюнка та історії битви під Пилявцями, після якої Хмельницький не давав миру полякам. Ця невідповідність була настільки очевидною, що сама наявність напису ігнорувалась. Його жодного разу не згадано в публікаціях і лише Щербаківський, записуючи рисунок в документацію музею, переніс напис в інвентарну книгу.

Пізні, нанесені не Вестерфельдом, написи є і на двох репродукованих копіях – Крашевського і Понятовського. На репродукції «копії Крашевського» напис читається погано. Але він безумовно починається зі слів «Za zgodność z oryginałem…» і закінчується «do skali … poświadczam» та підписом, в якому перша літера схожа на «W», а далі, безперечно, написане прізвище Dmochowski. Цим написом, як писав Зигмунт Батовський, Вінсент Дмоховський засвідчував відповідність копії деталям і масштабу оригіналу [15, s. 9]. У виданому Крашевським 1865 р. каталозі колекції [12, с. 200, прим; с. 264] робота охарактеризована французькою, в перекладі: *«Вестернедт А. Б. фон. 1653 г. Копія дуже цікавого рисунка, що зображає польских повноважних представників, які займаються справами козаків, костюми того часу. Олівець. Папір»* (Крашевський, укладаючи каталог, не цілком вірно переніс до нього підпис художника). Отже, напис на «копії Крашевського» не містив даних щодо зображеного місця події та її учасників. Інакше б у виданому 12 років потому каталозі назва рисунка включала більш конкретну інформацію.

У колі людей, які 1853 р. мали справу з копіями «віленського» рисунку, був невідомий не лише оригінал, який у 1850-х рр. перебував чи то у Несвіжі, чи деінде, а й варшавська «копія Понятовського», яка знаходилась у Петербурзі. Інакше вони б знали, що ця значно раніша копія мала напис, який давав ключ до розуміння зображення [15, s. 8-9]. В ньому йдеться: *«Князь Радзивіл у 1653 році відпускає з Горваля послів Хмельницького на чолі з Подобайлом»* [12, с. 263, 402]. На пов`язання сюжету з Горвалем, Радзивілом і Подобайлом звернув увагу Смірнов тільки на початку XX ст. [12, с. 263, 266]. На підставі його праці Д. Щербаківський у 1924 р. записав малюнок до музейної інвентарної книги під назвою *«Рисунок тушию ван Вестерфельда. Гетман польський Радзівіл приймає Подобайла, посла Богдана Хмельницького»* [4, с. 90, № І.9951]. 1932 року таке ж прочитання сюжету підтримав Батовський [15, s. 8-9], а в 2000-х рр. популяризував о. Юрій Мицик [10, с. 130].

На «копію Понятовського», як зазначалося, авторський підпис Вестерфельда і дату не перенесли. Але в написі на ній містилася дата «1653», яку коментатор взяв, очевидно, з підпису Вестерфельда на несвізькому оригіналі. Це, найбільш імовірно, дата створення малюнка [12, с. 507], а не зображеної на ньому події, котра відбулася 1651 року. Село Горваль нині відноситься до Рєчіцького району Гомельської області (Білорусь). Сюжет відображає момент походу Війська Литовського на чолі з Янушем Радзивіллом до Києва для покарання козаків за захоплення належних Великому Князівству Литовському земель. В Горваль до нього приїхали посли Богдана Хмельницького сотники Стефан (Степан) Подобайло (Пободайло), Опанас Предримирський і Кланьовський. Цей епізод став важливим моментом походу. Тому не дивно,

що Вестерфельд зобразив його дуже ретельно, а головне, історично правдиво, що підтверджує рапорт із табору литовського війська від 17 червня 1651 р. [6, с. 153-156].

1

2

3

Іл. 4

В ньому детально описано, де і як відбувалася зустріч. Посли підійшли до господи волковинського підстолія Яна Мєжинського (Jan Mierzeński/Mierzyński). Перед входом побачили вишикувані та готові стріляти три роти драгунів. Коли посли передали дружні листи, їх впустили до господи. Наступного дня там відбулася зустріч з Янушем Радзивілом. Сюжет на малюнку (іл. 1) передає момент, коли посли стоять перед литовським гетьманом (він єдиний у приміщенні з шапкою на голові), котрий у лівій руці тримає розгорнуті листи паперу. Козацькі посли в руках тримають шапки з сукняним верхом і хутряним околишем. У двох помітні шаблі, в одного – сумка-ладунка. Вдягнуті вони в однакове, повсякденне вбрання. Малюнок чітко передає підперезані нешироким поясом жупани, застібнуті на всі ґудзики, та високі чоботи. Козацькі жупани мають довжину, завдяки якій помітні штани, заправлені в халяви чобіт. Пишні горизонтальні складки матерії над чоботами (іл. 4: 2) свідчать про те, що штани були широкими. Зображення цієї частини вбрання подібне до представленого на малюнку середини 1740-х рр. «запорозького козака» в шароварах зі збірки Фрідріха Вільгельма Бергольца (іл. 4: 3). Також вирізняються зачіски – в переднього, дуже молодого та безвусого – виразне пасмо на чолі. У двох інших голови також бриті, але волосся розосереджене кількома пасмами на верхніх частинах. Задній, найстарший, має довгі вуса, кінці яких опущені донизу, а вуса третього, зображеного до глядача у півоберта, середньої довжини.

Довкола козаків і Януша Радзивіла в кімнаті стоять представники литовського війська. Вони або мають інші кінці вусів, або бороди і більшість одягнуті (в тому числі Радзивіл) подібно до козаків. Це закономірно, адже перед повстанням під проводом Богдана Хмельницького і ті й інші входили до війська Речі Посполитої. Цікаву особу з бойовою булавою (перначем?) у руці та з бородою зображено за трьома козацькими послами (іл. 5: 1). Вона дуже схожа на полковника Мартина Небабу, котрий загинув менше ніж через місяць після описуваної події, окремий портрет якого намальовано 1651 р. (іл. 5: 2) і розміщено в тогочасній реляції [8, с. 3-4]. Навіть одяг у цієї особи на зображеннях подібний. Щоправда, Небабу на «реляційному» портреті зображено без верхнього жупана.

Момент спілкування з Радзивілом козаків дещо зверхньо описано ворожим до них литовським кореспондентом у згаданому вище рапорті так: *«Дня 14 червня введено до КнЙМ послів Хмельницького. Ставши, так перелякалися, що там жодного слова Пободайло пробелькотіти не міг, аж Пшедвимірський* [насправді, Предримирський]*, бачачи його розгубленість, його стан, хотів його підтримати, але нічого більше не сказав, крім цих слів: – *ЙМП Богдан Хмельницький, гетьман Війська Запорозького, з полковниками, із старшиною і всіма молодцями поклон свій віддають КнЙМ. А який предмет нашого посольства, з листів до ЙМП писаря, вчорашнього дня відданих, ти вже зволив зрозуміти»* [6, с. 155]. Як зазначено в іншому документі початку 1650-х рр., зміст надісланих Хмельницьким листів був таким: *«Між предками гетьмана і запорізьким військом здавна існували взаємно-доброзичливі стосунки…; кривдами поляків доведені були козаки до боротьби за свободу, всім іншим же вони пропонують дружбу, і якщо литовці погодяться на мир з ними, то виведуть військо з їхніх земель»*. Князь відповів, що Польща й Литва – єдина держава і тому має вести воєнні дії разом. Припинення війни ж можливе лише після завершення ворожих дій козаків проти Речі Посполитої та короля [12, с. 262].

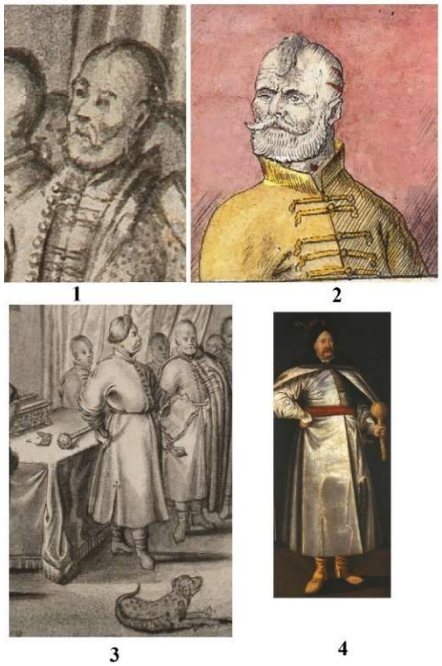

Іл. 5.

Відповідно до інформації з цитованого вище рапорту робимо висновок, що молодий козак, зображений на малюнку з відкритими вустами (іл. 4: 1), – відомий за кількома документами сотник Київського полку Опанас Предримирський [9, с. 92]. Козак з вусами, котрий має вигляд найстаршого за віком і стоїть з похиленою головою, – Подобайло. Він народився на початку XVII ст. [10, с. 120], тому мав бути на час зустрічі приблизно п’ятдесятилітнім. Третій з послів – зафіксований у писемному джерелі як Кланьовський. Даних про нього в інших джерелах не знайдено. Художник намагався надати всім зображеним індивідуальних рис обличчя і, принаймні у випадку з Янушем Радзивілом, йому вдалося досягти значної портретної схожості (іл. 5: 3, 4).

Приміщення, в якому відбувалася зустріч, являло собою кімнату шириною близько 6 м (відповідно, приблизно таку довжину мав і сволок). Стеля розташовувалася на висоті близько 3,5 м. Стіни, очевидно, виготовлено з дерева. Кімната з фронтального боку мала двері, відкриті надвір та розчинене велике прямокутне вікно, напроти яких розміщувався ряд невеликих засклених прямокутних віконець. Інтер’єр був досить простим – над фронтальним вікном розташовувався карниз із занавіскою. Над задніми – карнизу немає, але присутні гачки, які могли використовуватися для його кріплення. На видимій третій стіні підвішені лук і сагайдак зі стрілами. Перед ними під стелею натягнуто мотузку, на якій міститься завіса, котра можливо

відділяє зону для спання. Під задніми вікнами, по центру кімнати стоїть стіл, накритий скатертиною, кінці якої сягають підлоги. На ньому зображено булаву, багато оздоблену скриньку (за розмірами підходить для зберігання булави) та предмет, котрий може бути текстильним чохлом на навершя інсигнії. До речі, вона схожа на зображену на згаданому вище портреті Януша Радзивілла (іл. 5: 4).

Сволок не містив оздоблення, розміщувався зліва від дверей і столу. На ньому лежало 5 прямокутних сволочків, шириною приблизно таких як і сволок, на які покладено стелю з широких дощок. Пазів для кріплення поперечних балок на сволоці не зображено, натомість є 2 порожні пази. Їх наявність засвідчує факт перероблення стелі або перенесення сволока з іншого приміщення, де стеля трималася на двох сволочках. Безперечно, малюнок передає справжню кімнату з реальним сволоком. Таким чином цей малюнок містить найдавніше детальне зображення світлиці будинку мешканців Наддніпрянщини. Стіни та стелі подібної конструкції українці на цих теренах масово створювали до початку 1930-х рр.

Іл. 6.

За дверима зображено охоронців, які відпочивають і чекають на закінчення аудієнції. Серед них переважають найманці (іл. 6: 1), котрі відрізняються від інших персонажів малюнка вбранням (чоботи з відворотами, широкополі капелюхи, на частині яких зображено пір'їни, своєрідний за покроєм верхній одяг), зброєю (шпаги чи палаші на своєрідних перев'язях) та виглядом облич (довге волосся, в кількох представників – своєрідні вуса та невеликі клиноподібні бороди). Один, що сидить на передньому плані – палить голландську люльку з довгим чубуком. Відомо, що у війську литовського гетьмана був підрозділ німецьких найманців, яких Вестерфельд якраз і зобразив у європейських строях. Два офіцери цього підрозділу стоять у приміщенні позаду Я. Радзивіла. Це, очевидно, капітан-лейтенант чужоземного автораменту литовської армії Міколай-Кшиштоф Ґедройчь [6, с. 153, 157] та герцог Франц Ердман Саксен Лауренбургський [11, с. 7-8]. Останній на час створення аналізованого малюнка був 22-літнім.

Зображені на задньому плані рисунка укріплення відтак належать Горвальському замку, про що на підставі напису на «копії Понятовського» писав Смірнов (який, не знаючи наведеного вище рапорту від 17 червня 1651 р., не відхиляв можливості, що місцем події міг бути не лише Горваль, а й Рєчиця чи інше поселення під Гомелем) [12, с. 262], і Зигмунт Батовський [15, s. 8-9], але їхні праці лишилися поза увагою українських науковців, які споруди на задньому плані сцени досі сприймають за київські.

Вражаюча правдивість малюнка свідчить про те, що Вестерфельд був свідком події, але лишається питання, чому зображення історії, яка сталася 1651 р., він виконав у 1653 р. (якщо

остання цифра дати прочитана вірно). Я. Смірнов висунув два можливих пояснення цього. Перше, що в 1653 р. могло відбутись ще одне посольство на чолі з Подобайлом до Радзивіла в Горваль. Князь дійсно цього року знову вів військову кампанію в тих же місцях під Гомелем, в т.ч. в Горвалі, і її учасником знову був Подобайло, який став наказним гетьманом Лівобережної України і цілком міг вчергове виконувати дипломатичну місію за дорученням Хмельницького. Але про посольство Подобайла 1653 р. свідчень немає (щоправда, перебіг подій під Гомелем у 1653 р. недостатньо задокументований). Друге – що Вестерфельд зобразив сцену, яку бачив у 1651-му або з пам'яті, або на підставі зроблених тоді замальовок, які у 1653 р. оформив у цілісну композицію.

Схиляємось до другої версії. Адже аналізований малюнок не є натурним. Вестерфельд використав такий художній прийом, як «вирізання» частини стіни, щоб глядач одночасно міг бачити, що відбувалося всередині та назовні приміщення. Цей прийом Вестерфельд міг запозичити з тогочасної європейської графіки. Непрямим доказом щодо продовження художником роботи над темою через роки після події є інтерес власників Несвіжа до пам'яті про «козацьку експедицію» після її завершення. В описі Несвізького замку середини XVIII ст., яким користувався Я. Смірнов, була серія картин олією на цю тему. За часів дослідження Смірнова їх уже не існувало, але він склав уявлення про них завдяки зафіксованим в описі написам на картинах. На одній, відповідно до підпису, був зображений прийом Подобайла в Горвалі. Але рік не вказувався [12, с. 318, 319, № 6, 320-322]. Я. Смірнов уявляв картину як близьку до рисунка Вестерфельда. Можливо, художник у 1653 р. створював малюнки як підготовчі композиції для написання картин.

Іл. 7.

Зауважимо, що в європейській графіці XVII століття подібний сюжет – прийом командуванням однієї з воюючих армій послів супротивника – був популярним. Бачимо його, до прикладу, на двох гравюрах із зображеннями польського посольства в серпні і листопаді 1655 р. до шведського короля і командування, вміщених у книзі Самуеля Пуфендорфа 1696 р. «Коментар про справи Карла Густава…»[1] (іл. 6: 2; 7). До речі, на одній з них під цифрою 10 зображено видатного українського політичного діяча Юрія Немирича (підписаний як Subcamerarius Kiovensis Niemeritzki) (іл. 7). Автором малюнків до гравюр, як вважається, був шведський політичний діяч і художник Ерік Йонсон Дальберг (один малюнок містить в анотації це ім'я та прізвище, інший ні). Свідком зображених подій він не був, тому малював за звітами або малюнками інших авторів пізніше, після 1655 р. [17, s. 192, 194, 195, 199]. Гравюри зроблені різними авторами. Одна – невідомо коли, друга – 1689 р. (через понад 30 років після зображених подій). Тобто спосіб роботи, який реконструюється щодо Вестерфельда – створення композиції на основі натурних замальовок, зроблених кількома роками раніше, практикувався за часів Вестерфельда і Дальберга. В гравюрах за малюнками Дальберга і рисунку Вестерфельда спостерігаємо окремі схожі елементи, як-то стіл, накритий скатертиною, біля якого стоїть можновладець в капелюсі; посли перед ним без головних уборів; подібне вбрання охоронців; собаки та два персонажі на передньому плані, один із яких сидить, а інший напівлежить спиною до глядача. Схожі риси композицій були в якійсь мірі

[1] Дякуємо незалежній дослідниці Марині Траттнер за надання цих зображень

неуникненними, оскільки самі події відбувались за схожими сценаріями, в них брали участь люди в однакових тогочасних костюмах та і стилістична близькість рисунків пояснюється віяннями часу в мистецтві, спільною для європейської графіки художньою мовою бароко. Але незадокументованість життя Вестерфельда після повернення з України, невідомість його діяльності в 1655 р., коли відбувались зображені на гравюрах зустрічі шведів з поляками – чи не таять вони можливості того, що Вестерфельд міг бути свідком і цих посольств і саме його замальовки використав Дальберг? Не виключено, що послугами Вестерфельда далі користувались представники роду Радзивілів, один з яких – двоюрідний брат Януша Богуслав – був учасником подій 1655 р. Можливо, майбутні дослідники, використовуючи названі малюнки, відкриють нові епізоди життєвого шляху Абрагама ван Вестерфельда.

До речі, відомий безперечний малюнок художника «Панорама Києва», що зберігається в Празі та має авторський підпис і дату «1651», намальований, як і робота з НХМУ, пензлем. Щоправда, він не монохромний, а кольоровий і створений з використанням акварелі (іл. 8).

Іл. 8.

В підсумку зазначимо:

1. Розтиражований у копіях XVIII і XIX ст. малюнок А. Вестерфельда «Зустріч послів Богдана Хмельницького з Янушем Радзивілом» є важливим достовірним джерелом з історії східної Європи середини XVII ст. Він відображає прийом 14 червня 1651 р. у містечку Горваль козацьких сотників Степана Подобайла, Опанаса Предримирського і Кланьовського керівництвом литовського війська. Маючи беззаперечне підтвердження в тогочасних писемних відомостях, малюнок візуалізує їх, дає уявлення про зовнішність та одяг представників козацької старшини Війська Запорізького, Януша Радзивіла та його найближчого оточення, вояків (зокрема, німецьких найманців) станом на червень 1651 р. Також він передає деталі інтер'єру кімнати волковинського підстолія Яна Мєжинського й найдавніше детальне зображення конструкції стін і стелі світлиці Наддніпрянщини.

2. Малюнок з колекції НХМУ єдиний що зберігся з п'яти відомих примірників зображення горвальської зустрічі. За композицією він точно відповідає відомим копіям твору Вестерфельда, має дату і можливо мав (як на «копії Крашевського») підпис. Але суттєво відрізняється не лише від копій цього сюжету, а й від інших копій творів з альбому «Козацької експедиції» технікою виконання. На нашу думку, малюнок з НХМУ може бути оригіналом твору А. Вестерфельда попри те, що досі на користь цієї версії працюють лише непрямі свідчення. Музейний твір стилістично відповідає бароковому ладу європейського рисунка і

гравюри середини – другої половини XVII ст. Вважаємо, що оригінал роботи Вестерфельда, котрий разом з іншими творами художника зник за невизначених обставин у XIX ст. і перебував після цього в невідомих руках, потрапив 1923 р. до Київського музею, де його сюжет був вірно «прочитаний» науковцями, але після Другої світової війни набув викривлених трактувань. Принаймні відсутні будь-які ознаки, що заперечують можливість створення малюнка в 1650-х рр. Проведення його техніко-технологічної експертизи, можливо, принесе нові дані для подальших досліджень, а поки питання про час створення залишається відкритим.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють, що конфлікт інтересів щодо публікації цього рукопису відсутній. Крім того, вони запевнюють, що повністю дотримувалися етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації. Цей матеріал ніде не друкувався раніше і на сьогоднішній день не поданий в жодне інше видання.

Список використаної літератури

1. Батій Я. О. Україна. Славетні гетьмани та інші видатні постаті козацької доби. Харків: Веста, 2010. 125 с.

2. Білоус Н. Київ у ранній Новий час. *Ілюстрована історія Києва*. К., 2012. С. 111-155.

3. Ернст Ф. Київська архітектура XVII віку. *Київ та його околиця в історії і пам'ятках. Під редакцією М. Грушевського. Записки Українського Наукового Товариства в Київі (тепер Історичної Секції Української Академії Наук) том XXII*. К.: Державне Видавництво України. 1926. Історична Секція. [Збірник Історично-Філологічного Відділу № 45]. С. 125-165.

4. Інвентарна книга 1-84 історико-побутового відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка за 1924-1926 рр. Архів фондової документації НХМУ, оп. 1, од. зб. 36.

5. Київ XVII ст. на малюнках Вестерфельда. URL: https://spadok.org.ua/krayeznavstvo/kyyiv-xvii-st-u-maliunkakh-vesterfelda (дата звернення: 28.03.2025).

6. Ковалець Т. «Litwie z Koroną spólna sprawa…». Облога запорожцями Гомеля та козацько-литовські переговори у червні 1651 року за матеріалами маловідомих документів (публікація джерел). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці, 2021. Вип. 1. С. 151-158.

7. Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві: [альбом репрод.]. Київ: Мистецтво, 2016. 285, [2] с.

8. Мицик Ю., Березенко Б. Унікальний портрет полковника Мартина Небаби. *Сіверянський літопис*. 2013. № 4-6. С. 3-4.

9. Мицик Ю. Про київського сотника Предримирского та його рід. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні.* К., 2025. Вип. 34. С. 92-95.

10. Мицик Ю. Степан Подобайло. *Полководці Війська Запорізького. Історичні портрети*. К.: Вік, 2004. Кн. 2. С. 119-136.

11. Русина О. Київ часів Януша Радзивілла (питання іконографії). К., 2021. 40 с.

12. Смирнов Я. И. Рисунки Кіева 1651 года по копіямъ ихъ конца XVIII века. Москва: Товарищество типографіи А. И. Мамонтова, 1908. 512 с., XIV табл.

13. Шаменков С. Образи мешканців Гетьманщини 1740-х років зі збірки Фрідріха Вільгельма Бергольца. *Стрій*. 2023. № 5. С. 47-58.

14. Яценко В. "Українсько-білоруські" війни. Частина 1 – литвини захоплюють Київ. 25.05.2011. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/25/40311/view_print/ (дата звернення: 28.03.2025).

15. Batowski Zygmunt. Abraham van Westervelt malarz holenderski XVII wieku i jego prace w Polsce. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1932. 26 s.

16. Gutowski J. Ceremonial maces in Poland from the 16th to the 18th century. Warsaw: Museum of King John III's Palace in Wilanów, 2015. 388 s.

17. Przyboś A. Eryk Dahlbergh, szwedzki pamiętnikarz (1625–1703). *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace historyczne*. 1972. Z. 6. S. 189-210.

18. Pufendorf S. De rebus a Carolo Gustavo Sueciae Rege gestis commentatorium libri septem, elegantisimmis tabulis deneis exornati cum triplice indice. Norimberge: Christophori Riegellii, MDCXCVI. 689 s.

19. Relation vom Litauischen Feldzug im Jahre 1651. URL: https://new.manuscriptorium.com/hub/browser/default/detail?url=https:%2F%2Fcollectiones.manuscriptorium.com%2Fassorted%2FAIPDIG%2FKKPS__%2F9%2FAIPDIG-KKPS__DB_V_68_____27QZCD9-cs%2F&lang=cs&imageId=https:%2F%2Fimagines.manuscriptorium.com%2Floris%2FAIPDIG-KKPS__DB_V_68_____27QZCD9-cs%2Fid96 (дата звернення: 28.03.2025).

H. O. BELIKOVA, Senior Research Scientist at the Research Department of Ancient Art
e-mail: galabel@ukr.net; ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5722-3130
National Art Museum of Ukraine,
6 Mykhailo Hrushevskoho Street, Kyiv, 01001, Ukraine

A. L. SHCHERBAN, Doctor of Culturolodgy, PhD in History,
Professor, Head of the Department of Museum and Tourist Activity
e-mail: kozaks_1978@ukr.net; ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9530-6453
Kharkiv State Academy of Culture,
4 Bursatskyi uzviz, 61057, Kharkiv, Uknaine

A. WESTERFELD'S DRAWING “MEETING OF BOHDAN KHMELNYTSKYI'S AMBASSADORS WITH JANUSZ RADZIWILL” AS A HISTORICAL SOURCE

Research aim. To describe all known copies of Abraham Westerfeld's drawing “Meeting of Bohdan Khmelnytsky's Ambassadors with Janusz Radziwill” and, combining the plot with descriptions of the depicted event in written sources, to evaluate it as a historical source.

Research methodology. The research is based on the principles of objectivity and historicism, and includes methods of analysis and synthesis, comparative and art historical analysis.

Scientific novelty. For the first time, the original drawing by A. Westerfeld, which is kept in the National Art Museum of Ukraine (Kyiv), is analysed in detail – the technique of execution, the depicted persons and the room.

Conclusions. Reproduced in copies of the seventeenth and nineteenth centuries, A. Westerfeld's 1653 drawing “Meeting of Ambassadors Bohdan Khmelnytsky and Janusz Radziwill” is an important reliable source on the history of Eastern Europe in the mid-seventeenth century. It reflects a meeting of Cossack centurions Stepan Podobaylo, Opanas Predrymyrskyi and Klanivskyi with the Lithuanian army leadership on 14 June 1651 in Horval.

Having unquestionable confirmation in the written records of the time, the drawing visualises them, gives an idea of the appearance and clothing of the representatives of the Cossack officers of the Zaporozhian Army, Janusz Radziwil and his immediate entourage, led by the army (including German mercenaries) as of June 1651. It also depicts details of the interior of the room of Jan Mezhynskyi's Volkovyn subdean and the oldest surviving detailed depiction of the construction of the walls and ceiling of a room in the Naddnipranshchyna. According to the authors, the copy of the drawing in the collection of the National Art Museum of Ukraine is an original work by Westerfeld. At least, it fully corresponds to the Baroque style of European drawing and engraving of the middle – second half of the seventeenth century.

Keywords: *Abraham Westerfeld, drawing, National Art Museum of Ukraine*

References

1. Batii Ya. O. Ukraina. Ukraine. Glorious Hetmans and Other Outstanding Figures of the Cossack Era. Kharkiv: Vesta, 2010. 125 s. (in Ukrainian)

2. Bilous N. Kyiv in the early modern era. *Iliustrovana istoriia Kyieva*. K., 2012. S. 111-155. (in Ukrainian)

3. Ernst F. Kiev architecture of the 17th century. *Kyiv ta yoho okolytsia v istorii i pamiatkakh. Pid redaktsiieiu M. Hrushevskoho. Zapysky Ukrainskoho Naukovoho Tovarystva v Kyivi (teper Istorychnoi Sektsii Ukrainskoi Akademii Nauk) tom XXII*. K.: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy. 1926. Istorychna Sektsiia. [Zbirnyk Istorychno-Filolohichnoho Viddilu № 45]. C. 125-165. (in Ukrainian)

4. Inventory book 1-84 of the historical and everyday life department of the All-Ukrainian Historical Museum named after T. H. Shevchenko for 1924-1926.]. *Arkhiv fondovoi dokumentatsii NKhMU*, op. 1, od. zb. 36. (in Ukrainian)

5. Kyiv of the 17th century in Vesterfeld's drawings. URL: https://spadok.org.ua/krayeznavstvo/kyyiv-xvii-st-u-maliunkakh-vesterfelda (application date: 28.03.2025). (in Ukrainian)

6. Kovalets T. «Litwie z Koroną spólna sprawa…». The siege of Gomel by the Cossacks and the Cossack-Lithuanian negotiations in June 1651 based on little-known documents (publication of sources)]. *History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University* Chernivtsi, 2021. Vyp. 1. S. 151-158. (in Ukrainian)

7. Through the Ages. Kyiv in Fine Arts: [reproductions album]. Kyiv: Mystetstvo, 2016. 285, [2] s. (in Ukrainian)

8. Mytsyk Yu., Berezenko B. A unique portrait of Colonel Martyn Nebaba. *Siverianskyi litopys*. 2013. № 4-6. S. 3-4. (in Ukrainian)

9. Mytsyk Yu. About the Kiev centurion Predrymirsky and his family. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini*. K., 2025. Vyp. 34. S. 92-95. (in Ukrainian)

10. Mytsyk Yu. Stepan Podobailo. *Polkovodtsi Viiska Zaporizkoho. Istorychni portrety*. K.: Vik, 2004. Kn. 2. S. 119-136. (in Ukrainian)

11. Rusyna O. Kyiv during the time of Janusz Radziwiłł (questions of iconography). K., 2021. 40 s. (in Ukrainian)

12. Cmirnov Ya. I. The drawings of Kiev in 1651 based on copies from the end of the 18th century. Moskva: Tovarischestvo tipografii A. I. Mamontova, 1908. 512 s., XIV tabl. (in Russian)

13. Shamenkov S. The images of the inhabitants of the Hetmanate in the 1740s from the collection of Friedrich Wilhelm Bergholz. *Strii*. 2023. № 5. S. 47-58. (in Ukrainian)

14. Yatsenko V. "Ukrainian-Belarusian" wars. Part 1 – Lithuanians capture Kyiv. 25.05.2011. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/25/40311/view_print/ (application date: 28.03.2025). (in Ukrainian)

Текст надійшов до редакції 02.03.2025. / The text was received by the editors 02.03.2025.
Текст затверджено до друку 16.04.2025. / The text is recommended for printing 16.04.2025.